

AGNIESZKA BRZOSTEK (Białystok)

PRZYCZYNEK DO DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKIEJ RADY NARODOWEJ W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1944–1950

Po II wojnie światowej odbudowano samorząd terytorialny opierając się na przedwojennym ustawodawstwie, a przede wszystkim na ustaleniach przyjętych w konstytucji marcowej z 1921 r. i tzw. ustawie scaleniowej z 1933 r.

Prawną sytuację organów terenowych określał, wydany przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, dekret z 21 sierpnia 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I i II instancji¹. Jako organy administracji II instancji działały urzędy wojewódzkie na czele z wojewodą, którego mianował PKWN na wniosek kierownika Resortu Administracji Publicznej i po zasięgnięciu opinii wojewódzkiej rady narodowej. Wojewoda podlegał kierownikowi Resortu Administracji, ale funkcję kontrolną nad jego działalnością sprawowało prezydium wojewódzkiej rady narodowej. Wojewoda wchodził w skład WRN i okresowo przedstawiał jej sprawozdania ze swojej działalności. Organami administracji I instancji zostały starostwa powiatowe na czele ze starostami. Starosta był mianowany przez kierownika Resortu Administracji na wniosek wojewody i opinii powiatowej rady narodowej. Starosta wchodził w skład powiatowej rady narodowej i składał sprawozdania ze swojej działalności².

22 sierpnia 1944 r. powstał Urząd Wojewódzki w Białymstoku. Zostały wyznaczone osoby pełniące obowiązki starostów, które upoważniono do utworzenia starostw powiatowych³.

¹ DzU nr 2/1944, poz. 8.

² Dekret PKWN z 21.08.1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I i II instancji, DzU nr 2/1944, poz. 8.

³ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Sprawozdanie z działalności WRN 1945 r., sygn. 101, k. 13.

Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku została zorganizowana przez pełnomocnika PKWN majora Leonarda Borkowicza. Pierwsze posiedzenie odbyło się 28 sierpnia 1944 r. i na nim ustalono główne zadania rady. Rada kierowała życiem województwa poprzez wydawanie rozporządzeń, kontrolę społeczną nad działalnością wojewody, wykonywanie funkcji samorządu terytorialnego II instancji⁴. Wybrano przewodniczącego, którym został Jerzy Sztachelski⁵. Rada liczyła zaledwie 23 członków. Wśród nich znalazło się 10 przedstawicieli Polskiej Partii Robotniczej, 2 Polskiej Partii Socjalistycznej, 1 Stronnictwa Ludowego i 10 bezpartyjnych. Jej skład w przyszłości powiększył się o delegatów partii politycznych, które w sierpniu 1944 r. pozostawały w stanie organizacji⁶.

11 września 1944 r. Krajowa Rada Narodowa uchwaliła dekret o organizacji i zakresie działania rad narodowych⁷. Powołane gminne, powiatowe i wojewódzkie rady narodowe, które miały być organami planowania działalności publicznej oraz sprawować kontrolę nad organami wykonawczymi samorządu (wydział wojewódzki, wydział powiatowy, zarząd miejski, zarząd gminy). Kontrola takiej podlegały też wykonawcze organy rządowe⁸. W skład rad mieli wchodzić delegowani przedstawiciele związków zawodowych, robotniczych, pracowniczych, organizacji rzemieślniczych, rolniczych, związków spółdzielczych, organizacjach przemysłowych, handlowych, kulturalnych, oświatowych⁹. Organizacje polityczne wysyłały swoich przedstawicieli do Krajowej Rady Narodowej¹⁰. Delegatami mogły zostać osoby, które brały czynny udział w walce zbrojnej z okupantem lub w akcjach cywilnej samoobrony i oporu. Także gdy brały udział w odbudowie państwowości polskiej w zakresie politycznym, społecznym, gospodarczym lub kulturalnym, pod warunkiem, że ukończyły 21 lat. Z kolei nie mogły być delegatami osoby, którym zarzucano współdziałanie „z okupantem niemieckim w jego walce z Narodem Polskim, bądź też udziałem w walce bratobójczej z niepodle-

⁴ APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 28.08.–25.11.1944 r., nr 1–4, sygn. 42, k. 1.

⁵ APB, Sprawozdanie z działalności WRN do dn. 1.09.1944, sygn. 99, k. 9.

⁶ M. Gnatowski, H. Majecki, *Kształtowanie się władzy ludowej na Białostocczyźnie w latach 1944–47*, Białystok 1965, s. 11–13.

⁷ DzU nr 3/1946, poz. 26.

⁸ W. Śniecikowski, *Szkice o samorządzie terytorialnym*, Paślęk 1996, s. 157.

⁹ Art. 3 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

¹⁰ Art. 5 § 1 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

głościowymi organizacjami demokratycznymi”¹¹. W październiku 1944 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku wybrała swoich przedstawicieli do Krajowej Rady Narodowej. Zostali nimi: Jakub Antoniuk, Bolesław Sokół, Tadeusz Jackowski, Wincenty Hermanowski i Edwarda Orłowska¹².

Rady narodowe wybierały ze swego grona prezydium, złożone z przewodniczącego, jego zastępcy oraz 3 członków. W skład prezydium rady narodowej nie mogli wchodzić członkowie i pracownicy jej organów wykonawczych (wydziału wojewódzkiego i powiatowego, zarządu miejskiego). Przewodniczącym prezydium był przewodniczący WRN, który reprezentował radę na zewnątrz, przewodniczył obradom, zwoływał posiedzenia i czuwał nad wykonywaniem uchwał¹³. Prezydium WRN jako organ wykonawczy miało do swej dyspozycji biuro prezydzialne złożone z kierownictwa i pracowników administracyjnych. Ich liczba wzrastała stopniowo wraz z rozwojem działalności prezydium¹⁴. W skład pierwsze go Prezydium WRN w Białymstoku weszli Jerzy Sztachelski jako przewodniczący, Jakub Antoniuk i Władysław Nieśmiałek jako jego zastępcy, a sekretarzem został Tadeusz Jackowski¹⁵.

Posiedzenia rad narodowych wojewódzkich, powiatowych, miejskich i gminnych odbywały się obowiązkowo, przynajmniej raz na miesiąc. Mogły być też zwołane w każdym czasie przez prezydium rady z inicjatywy własnej lub też na wniosek przynajmniej 1/4 członków rady. Obecność na posiedzeniu była obowiązkowa. Członek rady, opuszczający bez uzasadnionej przyczyny 2 posiedzenia, mógł być uchwałą prezydium rady pozbawiony mandatu. O takim pozbawieniu mandatu zostawał powiadomiony organ wysyłający, celem delegowania innej osoby¹⁶.

Rady narodowe zorganizowane były na zasadzie hierarchiczności. Władzę zwierzchnią i nadzorczą nad wszystkimi radami narodowymi sprawowała Krajowa Rada Narodowa, która równocześnie nadawała kierunek pra-

¹¹ Art. 7 § 1 i 2 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

¹² APB, Protokoły z posiedzeń WRN w Białymstoku 28.08–25.11.1944 r., nr 1–4, sygn. 42, k. 55–56.

¹³ J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 207.

¹⁴ W końcu 1945 r. wzrosła do 6 osób, co wynikało z utworzenia przy Prezydium WRN kolejnych trzech referatów: kontroli administracji, kontroli samorządu, kontroli przedsiębiorstw.

¹⁵ APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 28.08–25.11.1944, nr 1–4, sygn. 42, k. 2 i 9.

¹⁶ Art. 18 § 1–3 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

com innych rad narodowych. Krajowa Rada Narodowa mogła rozwiązać każdą bezpośrednio lub pośrednio hierarchicznie niższą radę narodową i zawiesić lub wykluczyć poszczególnych jej członków¹⁷. Każda rada narodowa niższego stopnia przedkłada hierarchicznie wyższej, terytorialnie właściwej, radzie sprawozdanie ze swej działalności do 15. dnia każdego miesiąca. Sprawozdanie obejmowało okres jednego miesiąca¹⁸. Krajowa Rada Narodowa miała prawo uchylić każdą uchwałę rady narodowej, jeśli pozostawała ona w sprzeczności z obowiązującymi przepisami¹⁹.

Do kompetencji terenowych rad narodowych należało:

- 1) planowanie działalności publicznej, a w szczególności ustalanie budżetu oraz planu świadczeń w naturze;
- 2) kontrola działalności organów wykonawczych (rządowych i samorządowych) oraz instytucji i osób, wykonywających funkcje zlecone w zakresie administracji i gospodarki publicznej z punktu widzenia legalności, celowości i zgodności z zasadniczą linią działalności Krajowej Rady Narodowej;
- 3) powoływanie samorządowych organów wykonawczych;
- 4) ustalanie zasad i warunków, na których organy wykonawcze samorządu mogą zawierać umowy w sprawie zaciągnięcia pożyczki, zbycia, zamiany lub obciążenia majątku nieruchomości;
- 5) uchwalanie regulaminów obrad rady i komisji²⁰.

W marcu 1945 r. zakończono proces organizacji rad narodowych. Na obszarze województwa białostockiego działało 8 powiatowych rad narodowych, 1 miejska rada narodowa miasta Białegostoku, 26 miejskich rad narodowych dla miast niewydziałonych i 107 gminnych rad narodowych²¹.

Organem wykonawczym WRN w Białymstoku był wydział wojewódzki złożony z 6 członków, wybranych przez radę wojewódzką spośród swoich członków lub z mieszkańców województwa. Członkowie wydziału wojewódzkiego musieli legitymować się przynajmniej 5 letnim stażem w pełnieniu

¹⁷ Art. 21 § 1–3 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

¹⁸ Art. 22 § 1–2 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

¹⁹ Art. 23 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

²⁰ Art. 26 § 1 dekretu z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

²¹ M. Gnatowski, H. Majecki, *op. cit.*, s. 19.

funkcji państwowych, samorządowych lub społecznych. Wydział podejmował decyzje we wszystkich sprawach nie zastrzeżonych dla rady lub jej prezydium. Sprawował władzę porządkową nad prezydentami, wiceprezydentami, członkami zarządu miast wydzielonych oraz członkami wydziałów powiatowych, mając do dyspozycji kary porządkowe, upomnienia i nagany²². Na czele wydziału stał wojewoda lub jego zastępca. Wszelkie czynności biurowe załatwiał urząd wojewódzki. W materiałach archiwalnych znajdują się pisma wyjaśniające, pojawiające się niejasności związane z stosunkiem wojewody i przewodniczącego WRN. Krajowa Rada Narodowa objaśniała, że „wojewoda jako reprezentant rządu stał nad przewodniczącym WRN, jednak władza administracji ogólnej II instancji poddawana była kontroli Wojewódzkiej Rady Narodowej”²³.

Do zadań wydziału wojewódzkiego należało:

- przygotowanie spraw mających wejście pod obrady WRN lub Prezydium
- wykonywanie ich uchwał
- uprawnienie kontrolne w odniesieniu do organów wykonawczych samorządu niższego szczebla²⁴.

Udział w tworzeniu rad narodowych brały wszystkie organizacje i zrzeszenia o charakterze demokratyczno-niepodległościowym²⁵. „Liczba delegatów partii w WRN winna zależeć od rzeczywistych wpływów stronnictwa i od jego ustosunkowania się do prac rady narodowej i Państwa”²⁶. Podział mandatów dokonywany był przez lokalne komisje międzypartyjne „na podstawie porozumienia się reprezentantów stronnictw. W wypadku niemożności osiągnięcia porozumienia decyduje komisja wyższego stopnia”²⁷.

W 1945 r. na terenie województwa białostockiego działały Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Demokratyczne i Polskie Stronnictwo Ludowe. W swoich sprawozdaniach WRN pozytywnie oceniała działalność Stronnictwa Demokratycznego, które jej zdaniem od razu włączyło się w współpracę z nią i inny-

²² W. Śniecikowski, *op. cit.*, s. 158.

²³ APB, Okólniki i zarządzenia KRN 1946, sygn. 1, k. 28; także APB, Uprawnienia kontrolne rad narodowych 1945–46, sygn. 2, k. 4.

²⁴ Z. Zell, *Administracja rządowa a rady narodowe*, „Wspólnota”, nr 11 z dn. 16.03.2002, s. 54.

²⁵ Dekret z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

²⁶ APB, Okólniki i zarządzenia KRN 1946, sygn. 1, k. 23.

²⁷ APB, Okólniki i zarządzenia KRN 1946, sygn. 1, k. 23.

mi partiami²⁸. Inaczej odbierana była działalność PSL. Wojewódzki Zarząd PSL w osobach Alfonsa Jarockiego i Stanisława Kreta-Warcholskiego, deklarował współpracę we wszystkich działaniach administracji²⁹. Jednak dość szybko pojawiła się krytyka i niechętny stosunek do tego ugrupowania. Już w chwili powstania, zastrzeżono, że „jeżeli stronnictwo to będzie działało w kierunku demokracji to niech działa i rozwija się jak najpomyślniej, jeżeli zaś poszczególni jego członkowie uprawiać będą akcję sabotażową w kierunku świadczeń rzeczowych pociągnięci będą bezwzględnie do odpowiedzialności”³⁰. Zarzucano PSL sabotaż prac uchwalonych przez WRN i współpracę z nielegalnym podziemiem³¹. Jako przykład negatywnej oceny PSL można podać pismo, jakie do rady wystosował Związek Samopomocy Chłopskiej, w którym protestował przeciw działalności PSL w województwie białostockim. Związek ten stwierdzał, że PSL „prowadzi krecią robotę, przeszkadzając w akcji świadczeń rzeczowych i prowadzi cichą robotę przeciwko Rządowi Jedności Narodowej”³². Ataki na stronnictwo Mikołajczyka nasilały się, gdy odrzuciło ono propozycję wstąpienia do wspólnego bloku wyborczego. Rada traktowała to jako walkę wewnętrzną, która jej zdaniem była „na rękę wrogom demokracji”³³. Zarzuty o sabotowanie akcji świadczeń rzeczowych przez członków PSL sformułowała też rada. Jej zdaniem nie uczestniczyli oni w żadnym z przeprowadzanych działań, twierdząc, że partia pozostaje w stanie organizacji. Rada uważała też, że „PSL na terenie województwa ściśle współpracuje z bandami starając się indywidualnym terrorem usunąć swych przeciwników politycznych, działaczy demokratycznych i przyczynia się do dezorganizacji życia politycznego i gospodarczego woje-

²⁸ Stronnictwo Demokratyczne reaktywowało swoją działalność w województwie białostockim w lipcu 1945 r., APB, Sprawozdanie z działalności WRN miesięczne 1945 r., sygn. 101, k. 8; także A. Drażek, *Przy – czy obok władzy? Stronnictwo Demokratyczne w województwie białostockim (1945-1989)*, Białystok 2005, s. 31 i n.; także APB, Sprawozdanie z działalności WRN 1945 r., sygn. 101, k. 8.

²⁹ Wojewódzki Zarząd PSL w województwie białostockim powstał w październiku 1945 r., APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 20.01-18.12.1945 r., nr 5-18, sygn. 44, k. 162; także M. Gnatowski, H. Majecki, *op. cit.*, s. 51; także APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 19.01-26.11.1946 r., nr 19-30, sygn. 45, k. 48.

³⁰ APB, Protokoły z posiedzenia WRN w Białymstoku 19.01-26.11.1946 r., nr 19-30, sygn. 45, k. 162.

³¹ APB, Protokoły z posiedzenia WRN w Białymstoku 19.01-26.11.1946 r., nr 19-30, sygn. 45, k. 39.

³² APB, Skład WRN, jej Prezydium i komisji, sygn. 14, k. 20.

³³ APB, Protokoły WRN w Białymstoku 19.01-26.11.1946 r., nr 19-30, sygn. 45, k. 15.

wództwa”³⁴. Taki stosunek rady zaowocował przyjęciem memoriału, w którym skrytykowano PSL za jej kontakty z wrogią podziemiem. Zaakceptowali go przedstawiciele czterech partii tj. PPS, PPR, SD i SL. PSL broniło się przed takim postrzeganiem swojej działalności, zarzucając delegatom złą wolę. Jednak proponowany przez WRN memoriał został przyjęte przez radnych. Sprzeciw wyraziło tylko 5 radnych, przedstawicieli PSL³⁵. Po likwidacji Polskiego Stronnictwa Ludowego w 1947 r. skład polityczny rady nie budził już takich emocji, a stopniowo uległ ujednoczeniu w kwestii prowadzenia wspólnej działalności.

Jedną z kompetencji WRN była kontrola w podległych jej radach i urządach. Miała prawo kontrolować wszystkie urzędy i instytucje rządowe zespolone i niezespolone oraz przedsiębiorstwa rządowe. Na terenie województwa białostockiego średnio co miesiąc odbywały się kontrole w podległych placówkach, o czym donosi w swoich sprawozdaniach Wojewódzka Rada Narodowa³⁶. Dla rad zastrzeżono uprawnienia badania wszelkich aktów działania zgodności z prawem oraz z polityczną, społeczną i gospodarczą linią działalności Krajowej Rady Narodowej. Radom wskazano wyraźne priorytety akcji kontrolnej. Oznaczało to, że kontroli powinny podlegać w pierwszym rzędzie te akty i czynności instytucji rządowych, które wywołać mogły poważniejsze skutki społeczne i gospodarcze. Z uprawnień kontrolnych rad, Krajowa Rada Narodowa wykluczyła sądy, urzędy prokuratorskie, urzędy bezpieczeństwa publicznego i Milicję Obywatelską³⁷.

Inspekcje miały na celu usprawnienie działalności poszczególnych urzędów, instytucji państwowych i samorządu³⁸. Przede wszystkim usunąć braki, pomóc władzom i urządům w „walce z niesumiennością i ewentualnym szkodnictwem”³⁹.

³⁴ APB, Protokoły WRN w Białymstoku 19.01–26.11.1946 r., nr 19–30, sygn. 45, k. 31.

³⁵ APB, Protokoły z posiedzeń WRN w Białymstoku 19.01–26.11.1946 r., nr 19–30, sygn. 45, k. 48.

³⁶ APB, Sprawozdanie z działalności WRN 1945 r., sygn. 101, k. 9, 13, 21.

³⁷ Z. Zell, *op. cit.*, s. 53–54.

³⁸ *Plan pracy Komisji Kontroli Społecznej WRN. Akcja siewna najpilniejszym zadaniem. Czy Teatr Objazdowy w Elku zostanie zlikwidowany?*, „Życie Białostockie”, nr 15 (858) z dn. 15.03.1947, s. 4.

³⁹ *Samorząd Województwa urzeczywistnieniem zasad demokracji ludowej. Trzy lata z działalności WRN w Białymstoku. Wywiad z przewodniczącym WRN mgr Wenclikiem*, „Życie Białostockie”, nr 227 (1070) z dn. 16.10.1947 r., s. 4.

Rady miały prawo wyłaniania ze swojego składu nadzwyczajnych komisji kontrolnych do zbadania poszczególnych spraw, łącznie z możliwością wzywania świadków, rzeczoznawców oraz przesłuchiwanie zainteresowanych stron⁴⁰. „Czynnik społeczny” odgrywał bardzo ważną rolę, szczególnie w działalności Komisji Kontroli Społecznej WRN. Prace tej instytucji od połowy 1948 r. przybrały odmienny niż wcześniej kierunek. Komisja ta przystąpiła do badania poszczególnych czynności, a nie całokształtu działalności sprawdzanej instytucji. Dla usprawnienia prac wyłoniła z Wojewódzkiej Komisji Kontroli Społecznej specjalne komisje nadzwyczajne, składające się z jednostek posiadających fachowe podejście do danego zagadnienia. Komisja Społeczna „wykazywała dużą sprawność i wpływała wydajnie na normalizację stosunków w naszym województwie”⁴¹. Wyniki prac Komisji Kontroli Społecznej kończono sprawozdaniem, które następnie było poddawane pod głosowanie przez WRN⁴².

Rada w swoich działaniach skupiała się na wielu dziedzinach. Do najważniejszych z nich należały kwestie dotyczące rolnictwa, życia gospodarczego i społecznego. Szczególnie istotne dla rady, w sprawach wsi, było wykonanie świadczeń rzeczowych w naturze, czyli tzw. ustawy szarwarkowej, akcji siewnych i pomocy sąsiedzkiej. Szarwark w gminach wiejskich umożliwił budowę dróg samorządowych, wykonanie i utrzymaniu publicznych urządzeń melioracyjnych, zagospodarowaniu nieużytków gminnych i gromadzkich oraz zalesienie. WRN w swojej uchwale, dokładnie określiła warunki wykonania świadczeń rzeczowych. „Obciążenia te nie mogły przekraczać jednej dniówki robocizny pieszej na 1 ha gruntów. W gospodarstwach zbożowo-hodowlanych maksymalna granica obciążeń nie mogła przekraczać półtorej dniówki robocizny pieszej na 1 ha gruntów. W gospodarstwach ogrodniczo-hodowlanych maksymalne obciążenie uznano dwie dniówki robocizny pieszej na 1 ha gruntów. Obciążenia świadczeniami podnoszą się o 50% dla gospodarstw rolnych, których podstawa opodatkowania wynosi 60 kwintali żyta, a dla gospodarstw o podstawie opodatkowania ponad 100 kwintali żyta podwyższono o 100%. (...) Za okres pilnych robót polnych i leśnych uznano czas

⁴⁰ Dekret z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

⁴¹ *W normalizacji życia społecznego ważną rolę spełnia czynnik społeczny. Plenarne posiedzenie sprawozdawcze Komisji Kontroli Społecznej WRN, „Życie Białostockie”, nr 34 (1176) z dn. 4.02.1948 r., s. 3.*

⁴² *Doniesie wyniki prac nadzwyczajnej komisji kontroli społecznej. Zakończenie pierwszego dnia obrad WRN, „Życie Białostockie”, nr 128 (1280) z dn. 21.05.1948 r., s. 3.*

od 1.04 do 15.05 i od 15.07 do 1.10. W tym okresie posiadacze gospodarstw rolnych i leśnych nie mogli być obciążeni obowiązkiem świadczeń w naturze. Za najdalszą odległość miejsca robót od miejsca zamieszkania uznano dla robocizny pieszej 4 km, a dla zaprzęgowej 7 km, przy czym wartość jedno-konnej robocizny zaprzęgowej wynosiła 3 dni robocizny pieszej, a dwukonnej 4 dni pieszej. Najwyższą dopuszczalną stawkę równowartości pieniężnej, robocizny pieszej dla gospodarstw rolnych było 250 zł”⁴³. Szarwark miał przede wszystkim obejmować niewykwalifikowanych pracowników, których praca miała przyczynić się społeczeństwu⁴⁴.

Wiosenne akcje siewne wzbudzały zainteresowania zarówno rady, jak i mieszkańców województwa. Prasa opisywała je podkreślając, że ich sukces to zasługa rad narodowych⁴⁵. Podobnie sytuacja wyglądała w kwestii pomocy sąsiedzkiej. Podkreślano, że w tej dziedzinie również dużą rolę odrywają rady narodowe i to na wszystkich szczeblach⁴⁶. Minister rolnictwa i reform rolnych wydał 19 lipca 1946 r. rozporządzenie o obowiązku sąsiedzkiej pomocy wzajemnej w gospodarstwach rolnych⁴⁷. Pomocy należało udzielić właścicielom gospodarstw, które powstały w wyniku reformy rolnej oraz takim, które w skutek działań wojennych nie były w stanie własnymi środkami dokonać zbiorów. Także gospodarstwom repatriowanych obywateli polskich oraz prowadzonym przez kobiety. Do udzielenia pomocy zobowiązano właścicieli gospodarstw rolnych, które dysponowały narzędziami rolniczymi lub siłą roboczą, gdy przeprowadziły niezbędne czynności we własnym gospodarstwie⁴⁸.

Nastąpił również wzrost liczby pogłowia w województwie białostockim. Dominująca była hodowla bydła, pozostałe stanowiły jej uzupełnienie. W 1949 r. było „160 tys. koni, 350 tys. bydła, 300 tys. trzody chlewnej,

⁴³ APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 27.01–29.12.1948, nr 42–51, sygn. 48, k. 23.

⁴⁴ *Dodatkowa i ważna pozycja w wysiłku nad odbudową kraju. WRN ustala normy szarwarku*, „Życie Białostockie”, nr 29 (1171) z dn. 29.01.1948 r., s. 3.

⁴⁵ *Doniosła działalność rad narodowych na terenie województwa. WRN sprawdza przygotowania do akcji siewnej. Plan pracy komisji Oświatowej*, „Życie Białostockie”, nr 19 (862) z dn. 19.03.1947 r., s. 4.

⁴⁶ *WRN obraduje nad sprawami wsi*, „Życie Białostockie”, nr 82 (1224) z dn. 23.03.1948 r., s. 1–2.

⁴⁷ Rozporządzenie ministra rolnictwa i reform rolnych z dn. 19.07.1946 r. o obowiązku sąsiedzkiej pomocy wzajemnej w gospodarstwach rolnych, DzU nr 35/1946, poz. 222.

⁴⁸ Art. 4 rozporządzenia ministra rolnictwa i reform rolnych z dn. 19.07.1946 r. o obowiązku sąsiedzkiej pomocy wzajemnej w gospodarstwach rolnych, DzU nr 35/1946, poz. 222.

230 tys. owiec i 1 mln 500 tys. drobiu. (...) Rocznie otrzymywano 200 mln litrów mleka, 2964 mln kg mięsa wieprzowego, 12 mln kg różnego mięsa, 345 tys. wewy i 80 mln sztuk jaj”⁴⁹. Wraz z zwiększeniem liczby pogłowia, poczyniono plany rozbudowy rzeźni, chłodni oraz fabryk konserw i przetworów mięsnych⁵⁰.

Ważnym problemem była likwidacja odlogów w województwie białostockim. W 1948 r. przeprowadzono spis odlogów. Wynosiły one 52,49 ha, w tym gruntów ornych 45,49 ha. W 1949 r. postanowiono zagospodarować 43,50 ha. W tej kampanii miał wziąć udział PGR, spółdzielnie gminne, zespoły uprawne, rolnicy, gromady i gminy. Założono, że 8 ha zostanie zalesionych, gdyż nie nadają się pod żadną uprawę⁵¹.

Z gruntami związana była też kwestia podatku gruntowego. Rada miała kłopot z jego wyegzekwowaniem, gdyż właściciele nie podawali do rejestrów ich faktycznej powierzchni. Komisja Kontroli, która zajmowała się tym procederem, obliczyła, że wskutek takich działań, samorządy straciły rocznie ok. 300 mln zł⁵², należnym z tytułu podatku gruntowego.

W kręgu zainteresowań rady była też mechanizacja rolnictwa. Przeprowadzono akcję „odbierania maszyn rolniczych znajdujących się w posiadaniu bogaczy wiejskich, a nabytych w nielegalny sposób lub stanowiących mienie opuszczone. Do tych działań rada wojewódzka zobligowała Białostocki Oddział Centrali Rolniczej Spółdzielni Gminnych Samopomocy Chłopskiej”⁵³.

Po II wojnie władze na szeroką skalę rozpoczęły działania, mające na celu poprawę warunków życia mieszkańców wsi. Między innymi miała temu służyć elektryfikacja. Na przykład w województwie białostockim, w 1947 r. planowano zelektryfikować co najmniej 15 wsi, a w miarę możliwości – 25 kolejnych. W realizacji tych zamierzeń napotkano na „trudności z powo-

⁴⁹ WRN obraduje nad możliwościami stworzenia bazy hodowlanej. Referat naczelnika wydziału rolnego białostockiego Urzędu Wojewódzkiego, „Trybuna Ludu”, nr 156 (170) z dn. 9.06.1949 r., s. 5.

⁵⁰ Wojewoda Stanisław Krupka o podstawowych zagadnieniach gospodarczych województwa białostockiego, „Życie Białostockie”, nr 8 (1150) z dn. 8.01.1948 r., s. 3.

⁵¹ WRN ocenia osiągnięcia organizacyjne i gospodarcze województwa białostockiego. Białostoczczyzna wkracza na drogę rozwoju, „Trybuna Ludu”, nr 97 (111) z dn. 9.04.1949 r., s. 7.

⁵² W normalizacji życia państwowego ważną rolę spełniu czynnik społeczny. Plenarne posiedzenie sprawozdania komisji Kontroli Społecznej WRN, „Życie Białostockie”, nr 34 (1176) z dn. 4.02.1948 r., s. 3.

⁵³ Służyć będą biednym chłopom należycie zorganizowane ośrodki maszynowe. Sprawy kulturalno-gospodarcze wsi białostockiej głównym tematem obrad WRN, „Życie Białostockie”, nr 321 z dn. 21.11.1948 r., s. 5.

du braku materiałów, a szczególnie miedzi. Koszty ponosili w 80% rolnicy, a w pozostałych 20% Zjednoczenie Energetyczne”⁵⁴. Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku, Witold Wenclik zauważał, że istnieje duża dysproporcja pomiędzy elektryfikacją wsi białostockiej, a wsi w innych województwach. Tak na przykład w 1948 r. miano podłączyć do prądu 1200 wsi, z czego na Białostocczyźnie tylko 25. Wiązało się to też z kredytami, jakie na ten cel przeznaczono. Na elektryfikację województwa białostockiego w 1948 r. przeznaczono 1,6% wszystkich kredytów na energetykę, w 1947 r. 1,3%, a w 1948 r. tylko 0,97%⁵⁵. Tak więc proces podłączania do prądu wsi białostockiej przebiegał zdecydowanie wolniej i na mniejszą skalę niż w innych województwach.

Podczas obrad Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku zajmowała się także sytuacją gospodarczą województwa. Szczególnie dużo miejsca poświęcała realizacji Trzyletniego Planu Gospodarczego w latach 1947–49. Powołała Komisję, której działalność miała przyczynić się do wykonania planu. Komisja ta składała się z wielu sekcji takich jak: energetyczna, przemysłowa, rzemieślnicza, budowlana i wodno-melioracyjna⁵⁶. W ramach rozwoju gospodarczego, WRN zdecydowała się także na poczynienie inwestycji, które w przyszłości miały usprawnić funkcjonowanie województwa. Jedną z pierwszych inwestycji miał być remont Szpitala Przeciwgruźliczego. Zaplanowano też budowę Szkoły Pielęgniarskiej. Na jej powstanie przeznaczono 18 mln zł, a na wyposażenie 5 mln zł. Plan inwestycyjny województwa białostockiego na rok 1948 wynosił „25 mln 370 tys., w tym środków obcych 20 mln 310 tys., a własnych 5 mln zł”⁵⁷.

Przewodniczący WRN, Witold Wenclik podczas przemówienia w Sejmie, domagał się podniesienia sumy kredytów na odbudowę i nowe inwestycje w województwie. Uważał za niesprawiedliwe, że województwa, takie jak na przykład krakowskie otrzymało 40 miliardów zł na inwesty-

⁵⁴ *Obrady WRN w sprawie elektryfikacji wsi*, „Życie Białostockie”, nr 148 (991) z dn. 29.07.1947 r., s. 3.

⁵⁵ *Trzeba znieść dysproporcje. Odbudowa przemysłu w województwie białostockim wymaga znacznego rozszerzenia kredytów. Przemówienie posła Witolda Wenclika na Plenum Sejmu*, „Życie Białostockie”, nr 58 (1200) z dn. 28.02.1948 r., s. 3.

⁵⁶ *Działalność Komisji Planowania WRN przyczyni się dodatkowo do realizacji Trzyletniego Planu Gospodarczego w województwie białostockim*, „Życie Białostockie”, nr 243 (1086) z dn. 1.11.1947 r., s. 4.

⁵⁷ *Białostocka WRN obraduje nad potrzebami inwestycyjnymi samorządów. Kosztem blisko 18 mil. powstanie Szkoła Pielęgniarska w Białymstoku*, „Życie Białostockie”, nr 233 (1375) z dn. 24.08.1948 r., s. 3.

cje, a zniszczone województwo białostockie tylko 60 milionów zł. Podobny podział miał miejsce w innych dziedzinach. Szczególnie dotkliwe było to, gdy chodzi o odbudowę przemysłu na Białostocczyźnie. Przeznaczono na ten cel 376,1 milionów zł, gdy na całe państwo przeznaczono 66 miliardów zł.

Jedną z możliwości rozwoju, rada widziała w uruchomieniu zakładów garbarskich. Przed II wojną światową, ta część gospodarki stanowiła ważny element w życiu województwa. Po wojnie większości zakładów nie odbudowano. W 1948 r. w województwie białostockim czynna była tylko jedna garbarnia. Stąd też rada wysunęła na forum Sejmu prośbę, aby odbudować garbarnie w województwach wschodnich. Znaleźć w nich mieli pracę bezrobotni rzemieślnicy, którzy często zajmowali się nielegalnym wyprawianiem skór⁵⁸.

Celem zwiększenia wzrostu gospodarczego, rada postanowiła wykorzystać zgromadzone na terenie województwa bogactwa naturalne. Do nich zaliczyła torf, łąkę, len, jeziora, wełnę, zasoby mineralne i zboże⁵⁹. Duże pokłady torfu znajdowały się w bagnach Wizny. Mogły one stanowić podstawę do zorganizowania zagłębia przemysłowego na terenie Białostocczyzny. Sam torf można było wykorzystać jako wysokogatunkowy opał⁶⁰. Z kolei w uprawie lnu i konopi widziano możliwość osiągnięcia dużych zysków. W 1948 r. planowano budowę czterech nowych roszarni, zakładając ich rozbudowę wraz rozwojem produkcji lnu⁶¹. W badanym okresie, praca rady w tej dziedzinie, natrafiała na różne przeciwności. Województwo uległo poważnym zniszczeniom, wskutek działań wojennych. Jednak najpoważniejszą przeszkodą był brak funduszy. Większe nakłady pieniężne pozwoliłyby, nie tylko odbudować istniejące przed wojną fabryki i zakłady przemysłowe, ale też dokonać nowych inwestycji, niezbędnych do prawidłowego rozwoju gospodarczego województwa.

Wojewódzka Rada Narodowa dużo czasu poświęcała poprawieniu, sytuacji służby zdrowia w województwie białostockim. Od początku swojej

⁵⁸ *Ibidem*, s. 3.

⁵⁹ *Uprzemysłowienie województwa białostockiego musi być oparte na bogactwach naturalnych. Sprawozdanie z akcji żniwnej w drugim dniu obrad WRN*, „Życie Białostockie”, nr 234 (1376) z dn. 25.08.1948 r., s. 3.

⁶⁰ *Nie wyzyskane zasoby województwa białostockiego. 220 mil. m torfu w bagnach Wizny czekają na zorganizowanie zagłębia przemysłowego. Przemówienie posła W. Wenclika w Sejmie*, „Życie Białostockie”, nr 59 (1201) z dn. 29.02.1948 r., s. 3.

⁶¹ *Wojewoda Stanisław Krupka o podstawowych zagadnieniach gospodarki województwa białostockiego*, „Życie Białostockie”, nr 8 (1150) z dn. 8.01.1948 r., s. 3.

działalności, spotykała się z nagłą potrzebą stworzenia Szpitala Przeciwgruźliczego. Gruźlica była bardzo poważną chorobą społeczną, dotyczącą przede wszystkim dzieci. W ramach rekonwalescencji zorganizowano miejsca w sanatorium w Zakopanem⁶². Bardzo często WRN na wniosek wydziału wojewódzkiego podwyższała stawkę dzienną za pobyt w szpitalu przeciwgruźliczym⁶³. Problemem były też złe warunki lokalowe szpitali i ośrodków zdrowia na terenie województwa. Często te kwestie pojawiały się na obradach rady⁶⁴, podobnie jak brak personelu medycznego. Stąd też WRN wysunęła propozycję budowy w Białymstoku szkoły pielęgniarskiej, motywując ją tym, że „wyszkolenie kwalifikowanych zespołów pielęgniarskich, niewątpliwie pozwoli na promieniowanie ich na szerokie zaplecza wiejskich ośrodków zdrowia”⁶⁵. Stopniowo sytuacja służby zdrowia zaczęła ulegać poprawie. Donoszono o zwiększeniu liczby łóżek w szpitalach oraz rozbudowie placówek szpitalnych i organizacji ośrodków zdrowia⁶⁶.

Rada uznała, że opieka społeczna była jednym z jej ustawowych obowiązków i wchodziła w zakres działania samorządu. Poszczególne jednostki samorządu nie były w stanie prowadzić tych zakładów z powodu trudności finansowych. Dlatego też rada powzięła uchwałę, która zakładała umieszczenie w budżecie środków umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie tych instytucji⁶⁷. Postanowiono zorganizować nowe zakłady opiekuńcze i żłobki, do których uczęszczały dzieci klasy robotniczej oraz dzieci do lat 3⁶⁸.

⁶² APB, Protokoły z posiedzeń Wydziału Wojewódzkiego 22.08–28.12.1945, nr 1–7, sygn. 30, k. 6.

⁶³ APB, Protokoły z posiedzeń Wydziału Wojewódzkiego 22.08–28.12.1945, nr 1–7, sygn. 30, k. 7; w 1945 r. stawkę podniesiono z 25 zł do 50 zł; w 1946 r. wynosiła 100 zł; APB, Protokoły posiedzeń Wydziału Wojewódzkiego 11.01.–17.12.1946, nr 8–27, sygn. 31, k. 55; w 1947 r. stawkę podniesiono do 300 zł; APB, Protokoły posiedzeń Wydziału Wojewódzkiego 1947, nr 1–2, sygn. 34, k. 99.

⁶⁴ APB, Protokoły posiedzeń WRN w Białymstoku 28.08–25.11.1944, nr 1–4, sygn. 42, k. 24.

⁶⁵ *Białostocka WRN obraduje nad potrzebami inwestycyjnymi samorządów. Kosztem blisko 18 milionów zł powstanie Szkoła Pielęgniarek w Białymstoku*, „Życie Białostockie”, nr 233 (1375) z dn. 24.08.1948 r., s. 3.

⁶⁶ *Obrady Wojewódzkiej Rady Narodowej*, „Trybuna Ludu”, nr 34 (48) z dn. 5.02.1949 r. (wyd. białostockie), s. 7.

⁶⁷ APB, Protokoły z posiedzeń Wydziału Wojewódzkiego 1948, sygn. 35, k. 40.

⁶⁸ W 1947 r. liczba dzieci przebywających w żłobkach w województwie białostockim wynosiła 5 000, w: *WRN popiera z pełnym zaufaniem powierza wojewodzie Stanisławowi Krupce ster gospodarki województwa białostockiego*, „Życie Białostockie”, nr 277 (1120) z dn. 6.12.1947 r., s. 3.

Zainteresowanie rady skupiało się też na życiu kulturalnym województwa białostockiego. Zwrócono uwagę na masowy charakter akcji świetlicowych. Cieszono się z organizacji wieczorków literackich, wystaw artystycznych i poranków muzycznych. Odbywały się wystawy amatorów plastyków oraz ceramiki wykonanej przez rolników⁶⁹.

Samorząd terytorialny w latach 1944–1950 był specyficzny. Z jednej strony zachowano jego przedwojenną strukturę, którą jeszcze rozbudowano dodając samorząd wojewódzki, a z drugiej strony wprowadzono nowy twór, jakim były rady narodowe. Miały one stanowić organy uchwałodawcze, jednak nie pochodziły one z wolnych wyborów. Radni byli delegowani przez partie polityczne i organizacje, których charakter określała ustawa⁷⁰. Było to więc zaprzeczenie demokracji, której istotę stanowiły wolne wybory.

Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku powstała jako jedna z pierwszych w wyzwolonej Polsce, bo już w sierpniu 1944 r. Od początku swojej działalności starała się wychodzić naprzeciw potrzebom mieszkańców województwa białostockiego. Organizowała akcje wspierające rozwój województwa i jego mieszkańców. Świadczą o tym pozostawione w aktach listy, jakie kierowano do Prezydium WRN i odpowiedzi na nie. Stanowią one dopełnienie materiałów niezbędnych do oceny działalności rady.

Pierwszy okres pracy rady upłynął na kształtowaniu swojej struktury. Dość długo trwał proces budowy terenowych rad narodowych na terenie województwa białostockiego. Kiedy go zakończono, WRN skupiła się na odbudowie i wspomaganiu rozwoju województwa. Współpracując z Wydziałem Wojewódzkim przyczyniła się do zwiększenia dostępu do służby zdrowia, upowszechnieniu edukacji, szczególnie na poziomie szkoły średniej. Znaczej poprawie uległa sytuacja mieszkańców wsi. Do tej zmiany przyczyniła się kilkuletnia akcja siewna, realizacja szarwarku i pomocy sąsiedzkiej oraz elektryfikacja wsi. Natomiast więcej problemów miała rada z wykonaniem planów, mających na celu uprzemysłowienie województwa. Wynikało to z pewnością z faktu, że były to inwestycje długoterminowe, które rzadko mieściły się w ramach tych sześciu, charakteryzowanych lat. Jednak dość często rada zajmowała się rozwojem gospodarczym na swoich obradach, co

⁶⁹ *Organizacje społeczne i zawodowe winny współpracować w umasowieniu kultury. Z obrad białostockiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, „Trybuna Ludu”, nr 180 (194) z dn. 3.07.1949 r., s. 5.*

⁷⁰ Dekret z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, DzU nr 3/1946, poz. 26.

pokazują nie tylko protokoły ale i prasa. Kwestie gospodarcze, obok spraw wsi i społecznych były nośnym tematem kampanii propagandowej i budowy „świadomości społecznej” prowadzonej przez WRN.

20 marca 1950 r. Sejm uchwalił ustawę o terenowych organach jednolitej władzy państwowej⁷¹. Niezależność samorządu terytorialnego przestała istnieć. Podporządkowano go formalnie i prawnie terenowym organom władzy państwowej.

The activities of the provincial people's council in Białystok in the years 1944–1950

Abstract

The provincial people's council in Białystok (“Wojewódzka Rada Narodowa”) was organized by the plenipotentiary of PKWN. The first meeting of the council took place on 28 August 1944. The council consisted of 23 members, all representing political parties active in the province. The number of members was to increase in the future, incorporating representatives of newly formed political parties and other organizations that were allowed to delegate their representatives to the provincial council.

The main responsibilities of the council were: planning of the public activities, establishing the budget, planning the tribute system, control over the activities of executive organs of the municipal government and institutions or people commissioned to perform certain tasks, as well as appointing the executive organs of the province. The executive organ of the provincial people's council was the provincial department, chaired by the voivode. The main responsibilities of the department were: the preparation of matters to be discussed by the council, the execution of their resolutions, and control over lower executive organs of the territorial government.

The provincial people's council in Białystok paid a lot of attention to the economic development and the social situation of the province as well as issues connected with the local villages. The latter were often discussed during the council's meetings. The most important issues were the tribute system and the mutual aid among the country people. The council's activities focused also on the development of industry in the province as well as new economic investments. Thanks to the efforts of the council, the conditions of Health Care were improved; new hospitals and health centers were built, and the existing ones were modernized.

The territorial government ceased to exist in 20 March 1950, when Sejm issued the bill that introduced a uniform system of territorial government.

⁷¹ DzU nr 14/1950, poz. 130.

К вопросу о деятельности Воеводского народного совета в Белостоке в 1944–1950 гг.

Резюме

Воеводский народный совет в Белостоке был организован уполномоченным Польского комитета национального освобождения. Первое заседание совета произошло 28 августа 1944 г. В его состав вошли лишь 23 члена, представляющих, активно действующие на территории воеводства, политические партии. Со временем количество членов совета должно было увеличиться за счет представителей организующихся политических партий, а также других объединений, получивших право делегировать своих членов в воеводский совет.

Главными задачами народных советов было: планирование общественной деятельности, составление бюджета и плана выполнения натуральной повинности, контроль деятельности исполнительных органов самоуправления и учреждений и лиц, исполняющих порученные обязанности, а также создание исполнительных органов самоуправления. Исполнительным органом воеводского народного совета было воеводское управление во главе с воеводой. Главными задачами управления было: готовить вопросы, рассматриваемые на заседании совета, исполнять его решения и осуществлять контроль по отношению к исполнительным органам местного самоуправления низшего уровня.

Воеводский народный совет в Белостоке придавал много значения экономическому развитию и общественной ситуации воеводства, а также сельским вопросам. Те последние довольно часто рассматривались на заседаниях совета. Особенно важным был вопрос выполнения натуральной повинности и крестьянской взаимопомощи. Совет сосредоточивался на восстановлении промышленности в воеводстве и осуществлении новых экономических инвестиций. Много времени отводил тоже улучшению состояния здравоохранения в воеводстве. Содействовал созданию новых поликлиник и больниц и стремился улучшить состояние уже существующих.

Местное самоуправление формально перестало существовать 20 марта 1950 г., когда Сейм принял постановление о местных органах единой государственной власти.